परिशिष्टः

शिक्षाशास्त्रसम्बद्धाः केचन पारिभाषिकशब्दाः

अक्षरम्- अक्षरं क्षरं विद्यादश्नोतेर्वा सरोऽक्षरम्, वर्णं वाऽऽहु=वर्णवाची वा अक्षरशब्दः।

अभिनिष्टानः- विसर्जनीयः **'अभिनिसः स्तनः शब्दसंज्ञायाम्'** इति पाणिनिः

उपांशु -करणवदशममनः प्रयोगमुपांशुः, यस्मिन् मन्द्रादयो न विज्ञायन्ते, न स्वरो न व्यञ्जनम्, केवलमेवोष्ठचालनं श्वासो वा तदुपांशुः (कात्यायनः)

तारः - उच्चस्वरविशेषः

दीर्घः- द्विगुणितमात्रः स्वरः।

दुस्स्पृष्टः- प्राग् घकारात् चतुर्णाम्, दुस्स्पृष्टश्चेति विज्ञेयो डढ़योः स्वरमध्ययोः।

नादः - कण्ठविलस्य (स्वरयन्त्रमुखस्य) अणुभावेन स्वरतन्त्रीझङ्कारे जातं श्वासस्य गुञ्जितं ध्वरनुरणनं वा नादः।

पार्षदम् - परिषदा निर्णीतस्य वेदोच्चारणसिद्धान्तस्य प्रतिपादकं प्रातिशाख्यापरपर्यायं शास्त्रम्।

मन्द्रः- मधुरगम्भीर स्वरः।

मात्रा - परिमाणविशेषः। रूपम् अ इ ड ऋ लृनाम् पूर्णं लघुतमं च यत्। सा मात्रा तन्मितः कालो भक्त्या मात्रेति कीर्त्यते।। कौण्डिन्न्यायशिक्षायाम्।।

रक्तः- अनुनासिकस्वरः।

वर्णः- पृथक् प्रयत्ननिर्वत्यं हि वर्णमिच्छन्त्याचार्याः, मनुष्यस्य वाण्याः पृथक्प्रयत्नजाभ्यां भागाभ्यां तादृशैः भागैर्वा रहितः स्वतन्त्रेण यत्नेन निर्वत्य शब्दविशेषो वर्णः।

वर्णसमाम्नायः- वर्णसमुदायोपदेशः, अक्षरसमाम्नायः।

स्वर-व्यञ्जनम्- स्वयं राजन्त इति स्वर, अन्वग् भवतीति व्यञ्जनम्। स्वरात् प्राक् पश्चात् वा गत्वा स्वरेण सहाक्षराङ्गत्वं गच्छन्तो वर्णा व्यञ्जनानि।

शिक्षा- वर्णस्वरमात्रा-स्थानकरणप्रयत्नानुप्रदानरूपबल सामसन्तानादि प्रतिपादकं शास्त्रम्, शिक्ष्यतेऽनया वर्णोच्चारणमिति शिक्षा।

संहिता - वर्णयोः परः सन्निकर्षः। पदयोः परः सन्निकर्षो वा।

सन्धिः- वर्णयोः वर्ण लोपागमविकारप्रकृतिभावान्यतमफलकः परसन्निकर्षः

साम - अतिद्रुतत्वादिदोषशून्यं माधुर्यादिगुणयुक्तं लययुक्तमुच्चारणम्।

स्थानम् - तिष्ठन्ति अस्मिन् इति। स्वराणां यत्रोपसंहारः तत् स्थानम्, अन्येषां तु यत्र स्पर्शनं तत् स्थानम् इति (तैत्तिरीयप्रातिः)।।